

Л. А. Кручкова, С. К. Лахмакова (Беларусь, Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна)

ПРА ЗАПАЗЫЧАННІ БЕЛАРУСКАЙ СПАРТЫЎНАЙ ЛЕКСІКІ

Запазычанне слоў – адна з прадуктыўных крыніц папаўнення лексічнага складу любой мовы. З’яўленне іншамовных слоў у лексічным складзе абумоўлена перш за ўсё разнастайнымі ўзаемасувязямі, якія аб’ектыўна складваюцца паміж народамі і нацыямі ў працэсе развіцця. Разам з асобнымі паняццямі і прадметамі вытворчасці, тэхнікі і побыту, паняццямі грамадска-палітычнага, навуковага і культурнага жыцця адны народы запазычваюць у іншых і словы, якія абазначаюць гэтыя паняцці і прадметы [3].

Агульнавядома, што фізкультура і спорт маюць свае нацыянальныя асаблівасці. Асобныя віды спорту і фізкультурныя практыкаванні, спартыўныя прыстасаванні і рыштункі часцей за ўсё звязаны з гульнямі, побытам таго ці іншага народа. Менавіта таму спартыўная лексіка часта фармавалася і працягвае фармавацца з агульнаўжывальных слоў – назваў народных гульняў і абрадаў, спартыўных прыёмаў, прадметаў.

Спартыўныя гульні, фізкультурныя практыкаванні ўзаемазапазычваюцца народамі і набываюць міжнародны характар. Адбываецца стандартызацыя спартыўнага прыстасавання і ўнармаванне фізкультурных практыкаванняў, правілаў, адзнак спартыўных вынікаў. Усё гэта адлюстроўваецца ў лексічным складзе мовы. Нацыянальная лексіка фізкультуры і спорту актыўна папаўняецца словамі з іншых моваў, і ў беларускай мове назіраецца аналагічная з’ява.

Спартыўную лексіку сучаснай беларускай літаратурнай мовы, якая налічвае вялікую колькасць запазычаных слоў, складае даволі значная мікрагрупа, што характарызуецца дзвюма дыяметральна супрацьлеглымі асаблівасцямі: незвычайнай “рознакаляровасцю” моўнага матэрыялу, калі размова ідзе пра крыніцы паходжання асобных слоў, утваральных асноваў і марфем, і прыкметнай аднастайнасцю граматычных і словаўтваральных сродкаў і прыёмаў іх асваення.

Першая з указаных асаблівасцей – неаднароднасць паходжання запазычанняў – абумоўлена экстралінгвістычнымі фактарам: гістарычным развіццём асобных відаў спорту і фізкультурных практыкаванняў. Моўным матэрыялам для стварэння запазычаных слоў у складзе спартыўных намінацый паслужылі лексемы мовы таго народа, краіны, дзе ўпершыню развіўся пэўны від спорту або ўпершыню з’явіўся ва ўжыванні прадмет, які стаў спартыўным рыштункам. Выключна цікавай падаецца праблема выяўлення шляхоў, якімі гэтыя словы, спартыўныя намінацыі, пераходзілі з адной мовы ў другую, у тым ліку і ў беларускую.

Другая асаблівасць – аднастайнасць і нешматлікасць граматычных і словаўтваральных сродкаў асваення запазычанай спартыўнай лексікі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове – выяўленне абагульняльнага характару марфалагічных і словаўтваральных сродкаў і тэндэнцыі да іх большай выразнасці.

Праведзены лексіка-граматычны аналіз запазычанняў у складзе спартыўнай лексікі сучаснай беларускай літаратурнай мовы дае падставу ўсе запазычаныя словы ў залежнасці ад крыніцы паходжання падзяліць на асобныя разрады з улікам іх аб’ёмнасці: шматлікія групы слоў і адзінкавыя словы, а сярод іх вылучыць лексіка-граматычныя групы і мікрагрупы.

Запазычаную спартыўную лексіку, якая ўжываецца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, можна падзяліць на асноўныя мікрагрупы: а) лексіка, запазычаная з англійскай мовы; б) з французскай мовы; в) з нямецкай; г) з італьянскай мовы; д) з галандскай мовы; е) з японскай, персідскай, фінскай і іншых моваў; ё) з лацінскай мовы; ж) са старажытнагрэчаскай.

Усе пералічаныя вышэй мікрагрупы спартыўнай запазычанай лексікі паводле сваіх семантычна-марфалагічных прыкмет – назоўнікі, якія з’яўляюцца назвамі:

а) спецыялізацый, відаў спорту і спартыўных гульняў (*акрабат* – грэч. *akrobates* = які лезе ўгору [1, с. 43], *алімпіяда* – грэч. *olimpias, -ados* [1, с. 63], *аўтсайдэр* – англ. *outsider* [1, с. 179], *бамбардзір* – рус. *бомбардировать* < фр. *Bombarder* [1, с. 201], *гросмайстар* – ням. *Grossmeister* [1, с. 403], *дзюдо* – рус. *дзюдо* < яп. *dziudo* = майстэрства спрыту [1, с. 422], *трэнер* – англ. *trainer* [2, с. 488], *фаварыт* – фр. *favori*, італ. *favorito*, ад лац. *favor* = прыхільнасць) [2, с. 532];

б) спартыўных рыштункаў і прыстасаванняў, прыёмаў і дзеянняў, што выконваюцца ў спорце, а таксама назвамі фігур і становішча спартсмена ў час гульні (*база* – фр. *base*, ад грэч. *basis* = аснова, фундамент [1, с. 192], *буер* – гал. *voeier* [1, с. 254], *гантэль* – ням. *Hantel* [1, с. 317], *ракіроўка* – рус. *рокировка* < фр. *roquier*, ад *roc* = шахматная ладдзя [1, с. 317], *рапіра* – рус. *rapira* < фр. *rapiere* [2, с. 290], *трамплін* – фр. *remplin* [2, с. 468], *турнік* – ад фр. *tourner* = круціцца, вярцецца [2, с. 492], *фігура* – лац. *figufa* = вобраз, цела [2, с. 560], *шах* – перс. *san* = кароль [2, с. 651], *яхта* – англ. *yacht* < гал. *jacht*) [2, с. 735];

в) месцаў, дзе праводзяцца спаборніцтвы або захоўваецца спартыўная тэхніка, мер часу, а таксама назваў жывёл, якія выкарыстоўваюцца ў спартыўнай сферы дзейнасці (*басейн* – рус. *бассейн* < фр. *vassin* [1, с. 210], *іпадром* – грэч. *hippodromos*, ад *hippos* = конь + *dromos* = месца для бегу [1, с. 545], *клуб* – англ. *club* [1, с. 661], *матч* – англ. *match* [2, с. 40], *стадыён* – грэч. *stadion* [2, с. 409], *татамі* – япон. *tatami* [2, с. 459], *турнір* – ням. *Turnier*, ад фр. *tourneoi* [2, с. 493], *тэмп* – італ. *tempo* < лац. *tempus* = час [2, с. 508], *элінг* – гал. *helling*) [2, с. 698];

г) паняццяў, якія ўвогуле выкарыстоўваюцца ў спартыўнай лексіцы (*арэна* – лац. *arena* = пясок [1, с. 148], *бліц* – ням. *Blitz* = бліскавіца [1, с. 240], *галс* – гал. *hals* [1, с. 307], *гол* – англ. *goal* [1, с. 394], *журы* – рус. *жюри* < фр. *jury*, ліга – с.-лац. *liga* [1, с. 495], *пенальці* – англ. *penalty* [2, с. 189], *тактыка* – грэч. *taktike* (*tachne*) = уменне строіць войска [2, с. 448], *ферзь* – перс. *ferz* = палкаводзец) [2, с. 556].

Як вынікае, запазычанні – адна з важнейшых крыніц папаўнення лексікі спорту. Абумоўлена гэта тым, што такая лексіка – адна з сістэм адзінага тэрміналагічнага поля, станаўленне, развіццё і ўдасканаленне якога адбываецца ў рэчышчы тэндэнцыі да стандартызацыі тэрміналагічных сістэм, працэсаў, што не адмаўляе імкнення да захавання поўнай нацыянальнай спецыфікі як умовы і формы існавання нацыянальнай культуры.

Запазычанні ў складзе лексікі спорту – пераважна вынік выяўлення экстралінгвістычных фактараў. Цесныя кантакты з краінамі свету, удзел беларускіх спартсменаў у міжнародных спаборніцтвах станоўча ўплываюць на развіццё фізкультурна-спартыўнай сферы ў Беларусі, а разам з тым і на ўзбагачэнне спартыўнага слоўніка як складніка адзінай тэрміналагічнай сістэмы.

Не менш значную ролю ў працэсе запазычання адыгрываюць унутрылінгвістычныя фактары, сярод якіх належнае месца адводзіцца неабходнасці задавальняць патрэбу ў абазначэнні новых паняццяў, імкненню да сцісласці найменняў, магчымасці якіх асабліва выразна выяўляюцца лексічнымі сродкамі англійскай, французскай, лацінскай і старажытнагрэчаскай моваў.

Такім чынам, запазычанні з іншых моваў свету на ўзроўні спартыўнай лексікі – глыбока рацыянальны працэс. Ён вынікае з грамадскага заказу на лексічныя сродкі, якія поўнасцю задавальняюць спартыўную сферу дзейнасці беларускага народа, яго эстэтыку і нацыянальную культуру.

Літаратура

1. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў: у 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск: БелЭН, 1999. – Т. 1: А–Л. – 736 с.
2. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў: у 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск: БелЭН, 1999. – Т. 2: М–Я. – 736 с.
3. Филин, Ф. П. Происхождение русского, белорусского, украинского языков / Ф. П. Филин. – Ленинград, 1972. – 563 с.